A magyar, német, lengyel és szlovák tejtermékek fázisárainak összehasonlítása

Aliczki Katalin – Mándi Nagy Dániel
Nyárs Levente – Papp Gergely

Kulcsszavak: tej, tejtermékek, termelői és fogyasztói árak.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A 2006–2009 közötti időszakban a tej fogyasztói ára Magyarországon volt a legmagasabb. A fogyasztói árak közötti árkülönbségek mögött számos tényező húzódik meg: az áfatartalom, a kereskedelmi láncok árpolitikája, a feldolgozói ár és végül a termelőknek fizetett felvásárlási ár. Az áfa mértéke alapvetően makrogazdasági adottság, egy adott ország gazdaságpolitikájának függvénye. Az EU régi tagállamaiban a kiskereskedelmi láncokkal kialakult kapcsolatrendszer és a piaci kultúra évtizedes fejlődés eredménye. Ezzel szemben a kelet-európai élelmiszerpiac szereplőire valósággal rászakadt az új típusú, tőkeintenzív kiskereskedelem, ami a korábban megszokotthoz képest alárendelt helyzetbe hozta az értékesítési láncban a beszállítókat, a termelőket. A tejtermékeket terhelő magas hazai feldolgozói árak mögött elsősorban a kedvezőtlen makrogazdasági, míg másodsorban az ágazati versenyhátrányok húzódnak meg.

BEVEZETÉS

Az elemzésben a magyar tejpiac kínálati oldalát vizsgáltuk az arra ható leginkább meghatározó szereplők: Magyarország, Szlovákia, Lengyelország és Németország tejtermelésének együttes elemzésével és összehasonlításával. A munka célja a tej és tejtermékek fogyasztói árának párhuzamba állítása volt az adott EU-tagállamokban, az eltérések számszerűsítésével és az árakat befolyásoló különböző tényezők bemutatásával.

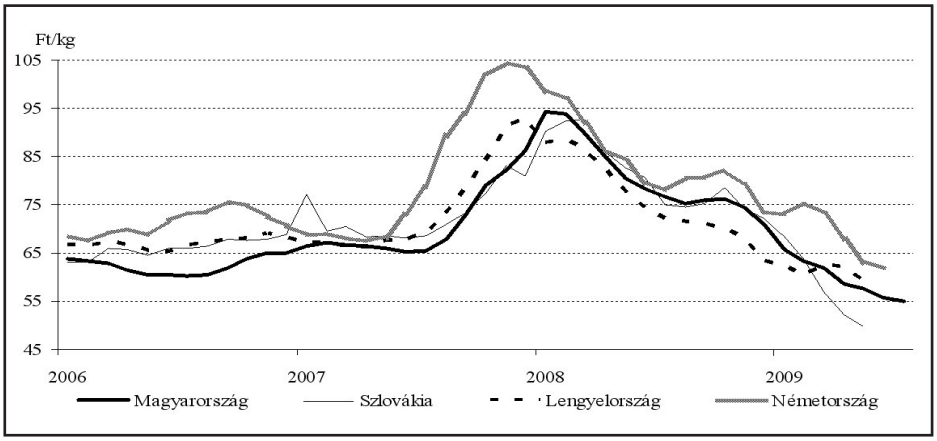
A TERMELŐI TEJÁR

A magyarországi termelői árak a lengyel és szlovák árakhoz hasonlóan követik a németországi felvásárlási árakat (1. ábra). Németországban a tej felvásárlási ára 2007 őszén érte el a maximumot, ekkor 41,2 eurócentbe került a nyerstej litere. Lengyelországban egy hónapos, Magyarországon és Szlovákiában közel hasonló időben két hónapos csúszással lehetett érzékelni az áremelkedést. A német termelői ár 2008 elején indult csökkenésnek, ami két hónapos késést követően a magyar, lengyel és szlovák árakban is megmutatkozott. Az árak újabb, nagyobb léptékű visszaesése 2008 őszén következett be. Németországban egy év alatt több mint 12 euró/100 kilogrammal csökkent a tej felvásárlási ára, 2008 decemberében az ár mindössze 27,7 euró/100 kilogramm volt, ami a 2006. évi átlagnak felelt meg.

Magyarországon a tej felvásárlási árának meghatározásánál a feldolgozók többé-kevésbé egységes szerződéses alapárat alkalmaznak, amely a zsír- és fehérjetartalom függvényében változik, illetve néhány vállalatnál a mennyiség alapján differenciált. A feldolgozók alkupozíciója erős, hiszen nagyszámú, viszonylag szervezetlen termelővel állnak kapcsolatban.

I. ábra

A nyerstej termelői árának nemzetközi összehasonlítása

Forrás: CIRCA, AKI PÁIR

A feldolgozók közül a kisebbek több tucat, a nagyobbak akár 200 termelőtől vásárolnak fel tejet. A magyarországi árképzés hátránya, hogy a feldolgozók bizonyos mértékig képesek befolyásolni az árképzés alapjául szolgáló adatokat, amit az AKI által rendszeresen gyűjtött és publikált országos átlagárból vagy a terméktanács árstatisztikáiból kalkulálnak. Ennek az árkalkulációnak a problémája, hogy a lejelentett ár többnyire nem azonos a prémiumokkal és más kiegészítésekkel (úgymint szaktanácsadási, szállítási költségtérítéssel stb.) megfejelt összeggel, amelyet a beszállítók valójában kézhez kapnak. A meghatározott tejárat szintén torzítja, hogy a publikált ár múltbeli statisztikákon alapul, a lokális adottságokból eredő különbségeket nem tükrözi, ráadásul automatikusan visszahat az árképzésre. Fontos kiemelni, hogy a növekvő tejtöbblet miatt a feldolgozók egyre nagyobb volument, az összes beszállított tej 10–30%-át a spot piacról szerzik be.

A tejtermékek magyarországi piacára erős hatással van az EU-tagállamokban előállított tejtermékek árának változása. Ennek oka, hogy a kiskereskedelmi láncok más tagállamokból történő beszállításokkal alkalmazkodásra kényszerítik a magyarországi tejipart. Ezáltal a termelőket prés alatt tartó feldolgozókra a kereskedelem gyakorol nyomást. A kereskedők a fogyasztók megnyeréséért igyekeznek lenyomni az árakat, és olcsó importtermékekkel növelni vonzerejüket. A tejtermékpiacon erős a verseny, a feldolgozók egymás alá licitálnak, gyakran kénytelenek az önköltség alatti eladási árba is belemenni. A kiskereskedelmi láncok piaci stratégiája fogyasztócentrikus, árkövető magatartást folytatnak, és mivel egyre inkább a regionális beszerzés a jellemző, nincsenek tekintettel a tejtermelés és -feldolgozás lokális adottságaira, összefüggéseire.

A DOBOZOS TEJ

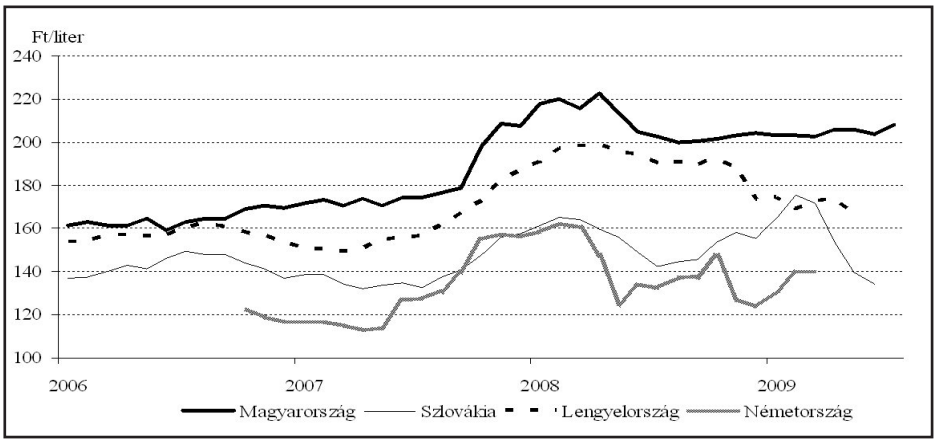
A dobozos tartós tej (UHT) fogyasztói ára a vizsgálatba vont tagállamok mindegyikénél követte a nyerstej termelői árának változását: a 2007/2008. kvótaévi növekedés, majd a 2008/2009. kvótaévi zuhanás után visszaállt a korábbi pályára (2. ábra). A magyar, szlovák és lengyel fogyasztói árak a német fogyasztói árak változásának megfelelően alakulnak.

A 2006–2009 közötti időszakban a dobozos tej fogyasztói ára Magyarországon

volt a legmagasabb: 2009 júliusában több mint 200 forintba került egy liter, míg a szlovák fogyasztók 134 forintot fizettek annak literéért. A fogyasztói árak kirívó különbsége mögött számos tényező húzódik meg: áfatartalom, a kereskedelmi láncok árpolitikája, a feldolgozói ár és végül a termelőknek fizetett felvásárlási ár.

2. ábra

A dobozos tartós tej fogyasztói ára

Forrás: AKI PÁIR, SUSR, GUS, GfK-ZMP, ZMP

Az UHT árképzésének vizsgálata során először az áfatartalmat vettük górcső alá. *Az áfa mértéke* a régió négy országában nagy eltéréseket mutat: *a dobozos tej árában literenként közel 42 forinttal Magyarországon volt a legmagasabb*, míg Lengyelországban mindössze 6 forintot tett ki 2008-ban. Az áfa mértéke alapvetően makrogazdasági adottság, egy adott ország gazdaságpolitikájának függvénye. Mivel az áfa a vásárlót/fogyasztót terheli, a vállalkozások szemszögéből elvileg költségsemleges, az eredményességet nem befolyásolja. Az értékesítések után beszedett, illetve a beszerzéseknél előzetesen felszámított hozzáadottérték-adó átmenő tételnek minősül, tényleges nagysága – első pillantásra – a vállalkozások számára mellékes. Ugyanez a helyzet a külkereskedelemben, illetve az intra-EU kereskedelemben: a versenyképességet a nettó költségek határozzák meg (az adót a célország veti ki). Ugyanakkor az áfa növeli a fogyasztói árat, ami negatívan hat a termék keresletére, ezáltal a termelésre is. Az előzetesen felszámított adó megfizetése és visszaigénylése között eltelő idő pedig pótlólagos tőkelekötést és -költséget jelent a termelőknek. Végső soron tehát az áfa közvetve mégis befolyásolja a vállalkozás eredményességét, és ezen keresztül a fejlesztési lehetőségeket is. Magyarországon az élelmiszerek és mezőgazdasági inputok áfaterhelése az OECD-tag EU-tagállamok körében az egyik legmagasabb (*Popp – Potori, 2009*).

A tej fogyasztói árát ugyancsak közvetlenül befolyásoló árképzés a kereskedelmi láncok szintjén megy végbe. Az elemzések során kiderült, hogy a kereskedelmi árrés Németországban volt a legalacsonyabb 2008-ban, literenként mindössze 15 forint. A vizsgált három kelet-közép-európai EU-tagállam esetében *Magyarországon és Lengyelországban volt a legmagasabb a dobozos tartós tej fogyasztói ára, vagyis a kiskereskedelem e két országban alkalmazta a legnagyobb árrést*, szemben Németországgal, ahol a nagy diszkontláncok (Aldi, Lidl) alacsonyabb kereskedelmi ár-

réssel dolgoztak. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy a profitjuk is kevesebb, hiszen a költségeik is alacsonyabbak a jól megszervezett logisztikának, működő infrastruktúrának, illetve gyorsabb készletforgási sebességnek köszönhetően.

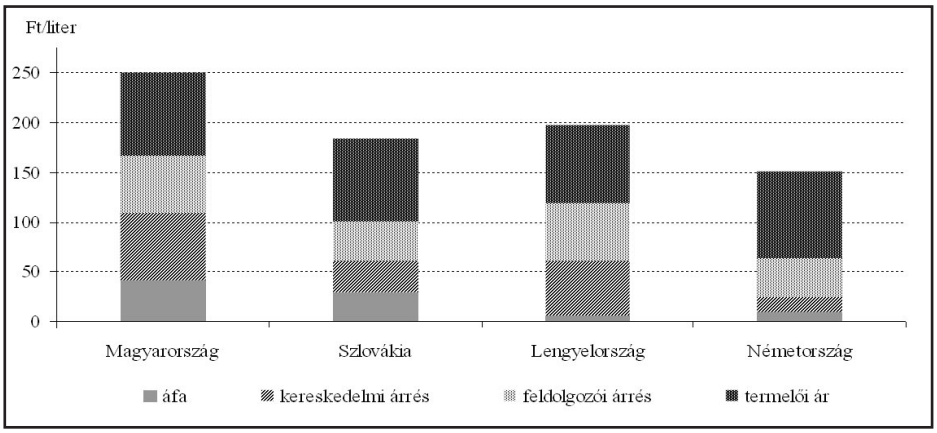
A harmadik vizsgált fázisár, a feldolgozói ár esetében már lényegesen kisebbek a különbségek, mint az áfa és a fogyasztói ár esetében. A feldolgozói árak tendenciái minden egyes országban megegyeztek a termelői ár változásával (nyilvánvaló, hogy a feldolgozói ár határozza meg a termelői ár változását). Az előzőekhez hasonlóan *Magyarországon a legmagasabbak a feldolgozói árak*, míg a legalacsonyabbak Németországban. A tejtermékek magas hazai feldolgozói árai mögött elsősorban a kedvezőtlen makrogazdasági, míg másodsorban az ágazati versenyhátrányok húzódnak meg. A makrogazdasági hátrányok közül kiemelendő a magas adó- és járulékteher, amely a versenytársakhoz képest aránytalanul nagy. Az ágazati hátrányok közül kiemelendő, hogy a hazai tulajdonú tejfeldolgozók még nem hajtották végre termelési szerkezetük racionalizálását, ami ugyancsak rontja költséghatékonyságukat és végső soron versenyhelyzetüket.

Az árszerkezetben *a termelői ár aránya a négy ország közül a legalacsonyabb Magyarországon (33%)*, a legmagasabb Németországban (57%) volt 2008-ban, annak ellenére, hogy Németországban volt a legkevesebb az UHT fogyasztói ára (3. ábra). A termelői ár viszonylag magas aránya Németországban többek között arra is visszavezethető, hogy a tejzsír és a tejfehérje aránya itt a legmagasabb, és *a németországi feldolgozók a tej beltartalmáért fizetnek*, szemben az „új" EU-tagállamokkal, ahol a termelői ár részesedése az árszerkezetben jóval kevesebb.

A 2006–2008 közötti időszakot vizsgálva kiderül, hogy az UHT fázisárai közül legnagyobb mértékben az áfatartalom növekedett Magyarországon, mintegy 68%-kal, míg a legkisebb mértékben, mindössze 6%-kal a feldolgozói ár (4. ábra). A három év során a kereskedelmi árrés Szlovákiában és Németországban csökkenést, míg Lengyelországban és Magyarországon számottevő mértékű növekedést mutatott. A legnagyobb mértékben, mintegy 40%-kal Magyarországon ugrott meg a kereskedelmi árrés 2006–2008 között.

3. ábra

Az UHT tej fogyasztói árának árképzése az EU néhány országában* (2008)

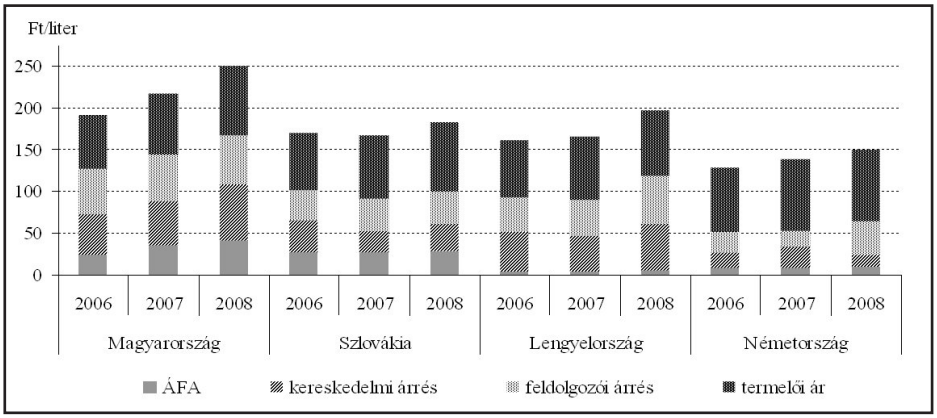

Forrás: AKI PÁIR, PPA ATIS, SUSR, SZIF, CZSO, MINROL, GUS, BMELV-ZMP, GfK-ZMP
Megjegyzés: *1,5%-os zsírtartalom, kivéve Magyarország, ahol 2,8%-os zsírtartalom.

A négy ország közül Németországban nőtt kimagaslóan (59%-kal) a feldolgozói ár, ami arra enged következtetni, hogy a német feldolgozók érdekérvényesítő képessége a kereskedelem felé jobb, mint a 2004-ben csatlakozott tagállamokban, ahol a feldolgozói ár növekedése – Lengyelországot kivéve – igencsak szerény mértékű volt az elmúlt években. A termelői ár Lengyelországban és Németországban 13%-kal, illetve 11%-kal, míg Magyarországon és Szlovákiában 29%-kal, illetve 22%-kal növekedett a vizsgált időszakban.

4. ábra

Az UHT tej fogyasztói árának fázisárai az EU néhány tagállamában* (2006–2008)

Forrás: AKI PÁIR, PPA ATIS, SUSR, MINROL, GUS, BMELV-ZMP, GfK-ZMP
Megjegyzés: *1,5%-os zsírtartalom, kivéve Magyarország, ahol 2,8%-os zsírtartalom.

A SAJT

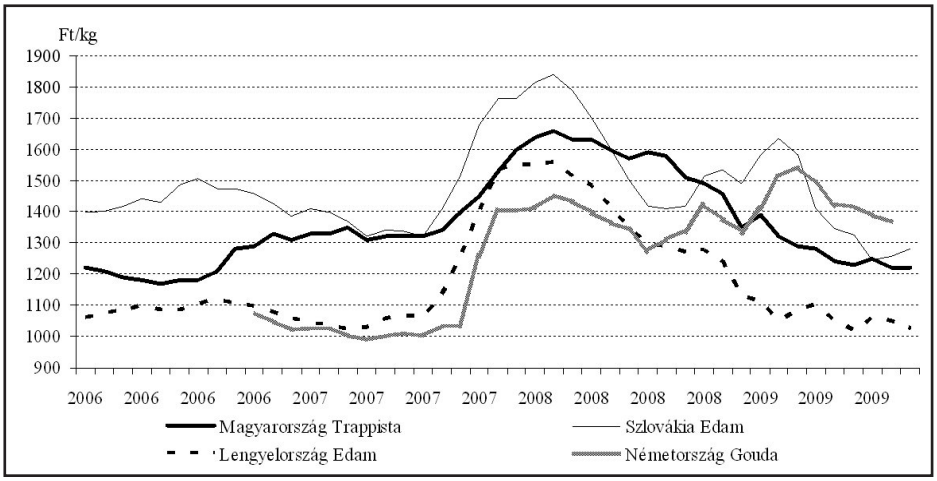
A sajt fogyasztói ára a vizsgált országokban az eltérő adózási rendszer, a különböző nagyságú feldolgozási költségek, illetve a kereskedelmi láncok országspecifikus árpolitikája miatt jelentősen eltér. A különbségeket a fogyasztói árak éves és országos változásának összehasonlítása mellett a különböző fázisárak vizsgálatával elemeztük.

A sajt fogyasztói ára 2008 augusztusa és 2009 augusztusa között Magyarországon 21%-kal, Lengyelországban 18%-kal, Szlovákiában 11%-kal csökkent, míg Németországban 4%-kal nőtt. A fogyasztói ár a négy ország közül Németországban volt a legmagasabb, 2009 augusztusában kilogrammonként 1367 forint, míg Lengyelországban a legalacsonyabb, 1045 forint. Ugyanakkor Szlovákiában 1257 forintba, míg Magyarországon 1220 forintba került egy kilogramm sajt (5. ábra).

A sajt belpiaci értékesítése Magyarországon 7%-kal, külpiaci értékesítése 23%-kal csökkent 2008 első félévében. A kereslet csökkenése miatt a sajtkészlet csaknem háromszorosára emelkedett az előző év azonos időszakához képest. A hazai kereslet bővülése nyomán 2009 első félévében a sajt belpiaci értékesítése 29%-kal, külpiaci értékesítése 21%-kal nőtt. A termelés nem követte a kereslet változását, ami a sajtkészlet 77%-os csökkenését eredményezte. *A sajt kereslete árrugalmas*, ezért viszonylag szorosan követi a nyerstej árának változását. A nyerstej árának 2007 júliusa és 2008 júliusa között tapasztalt növekedése a sajt fogyasztói árában is megmutatkozott, habár az alapanyag árának 28%-os emelkedése Magyarországon csak 20%-kal növelte a sajt fogyasztói árát. A nyerstej termelői és a sajt fogyasztói árának emelkedése közötti különbség Szlovákiában volt a legmagasabb, ahol a nyerstej 40%-os

5. ábra

A sajt fogyasztói árának alakulása

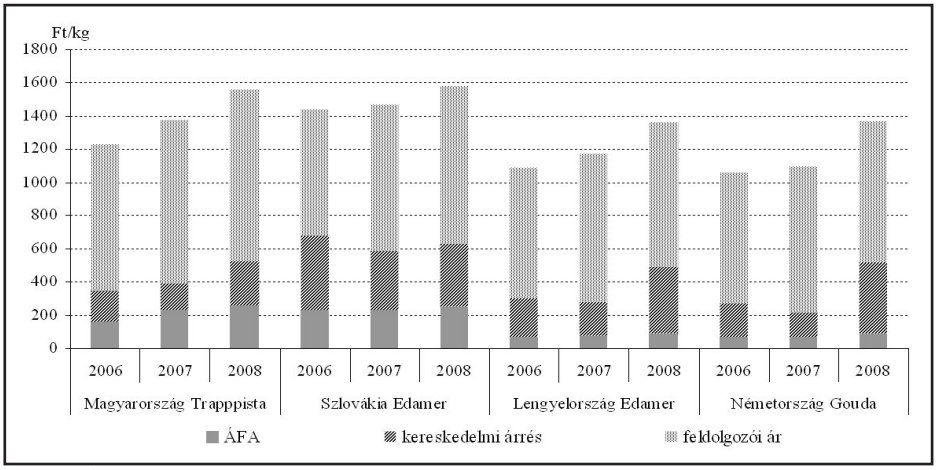
Forrás: KSH, APA ATIS, GUS-ZSRIR, ZMP

emelkedése mindössze 16%-os növekedést indukált a sajt fogyasztói árában.

A vizsgált országokban a sajt fogyasztói árában tapasztalható eltérés a fázisárak különböző nagyságára vezethető vissza (6. ábra). A sajt fogyasztói árába foglalt fázisárak és az adó arányának megoszlása szempontjából Magyarország és Szlovákia, illetve Németország és Lengyelország között vonható párhuzam.

6. ábra

A sajt fogyasztói árának fázisárai az EU néhány tagállamában (2006–2008)

Forrás: AKI PÁIR, APA ATIS, GUS-ZSRIR, ZMP

Amíg Lengyelországban és Németországban az egy kilogramm sajtra jutó általános forgalmi adó 89 forint volt 2008-ban, addig Magyarországon és Szlovákiában ez csaknem annak háromszorosára, 260 forintra, illetve 253 forintra rúgott. Ez azt jelenti, hogy *Magyarországon és Szlovákiában a sajt fogyasztói árának több*

mint 16%-át az általános forgalmi adó tette ki, míg Lengyelországban és Németországban a fogyasztói árnak mindössze 6,5%-a volt az áfa.

A kereskedelmi szektor áralakító hatása a tejhez hasonlóan a sajt fogyasztói árában is erőteljesen megmutatkozik. *A kereskedelmi árrés Németországban volt a legmagasabb* 2008-ban, a fogyasztói ár 32%-át, azaz kilogrammonként 433 forintot tett ki. Lengyelországban a fogyasztói ár szintén jelentős része, 30%-a maradt a kereskedőnél 2008-ban, összesen 403 forint, *ugyanakkor Magyarországon 17%*, Szlovákiában 25% volt a kereskedelmi árrés, ami számszerűsítve hazánkban 270 forintot, míg a szlovákoknál 382 forintot jelentett kilogrammonként.

A sajt feldolgozói fázisárának tekintetében a két szélsőséget Magyarország és Németország képviselte 2008-ban, bár a két ország közötti eltérés nem volt olyan kirívó, mint az áfánál és a kereskedelmi árrésnél. Míg az egy kilogramm sajt után fizetett forgalmi adó Németországban a magyarországi áfa 34%-a volt, addig a kereskedelmi árrés Magyarországon 62%-kal, a feldolgozói fázisár 18%-kal haladta meg a németországit. A feldolgozói fázisár Magyarországon 1029 forint, Szlovákiában 948 forint, Lengyelországban 870 forint, míg Németországban 847 forint volt 2008-ban. *A feldolgozói fázisár a fogyasztói ár legjelentősebb tétele: Magyarországon 66%*, Lengyelországban 64%, Németországban 62%, míg Szlovákiában 60%.

Az elmúlt három évben a sajt fogyasztói árának fázisárait vizsgálva megállapítható, hogy Magyarországon 2006–2008 között a forgalmi adó aránya növekedett a legnagyobb mértékben. A sajt fogyasztói árának áfatétele 2006–2008 között 39%-kal nőtt, a kereskedelmi árrés 30%-kal, míg a feldolgozói fázisár 15%-kal emelkedett. Az áfa mértéke Szlovákiában 230-ról 253 forintra nőtt, ez az adótartalom 16%-os növekedését jelentette, Lengyelországban 21%-kal, míg Németországban 23%-kal lett magasabb az áfa 2006–2008 között, de még így sem érte el a 90 forintot kilogrammonként. A kereskedelmi árrés Németországban 54%-kal, Lengyelországban 43%-kal emelkedett 2006–2008 között. Magyarországon szintén nőtt, ellenben Szlovákiában 18%-kal csökkent a kereskedelmi árrés fogyasztói áron belüli aránya. A feldolgozói fázisár Szlovákiában 20%-kal, Magyarországon 15%-kal, Lengyelországban 10%-kal, Németországban pedig mindössze 6%-kal emelkedett 2006 és 2008 között.

A VAJ

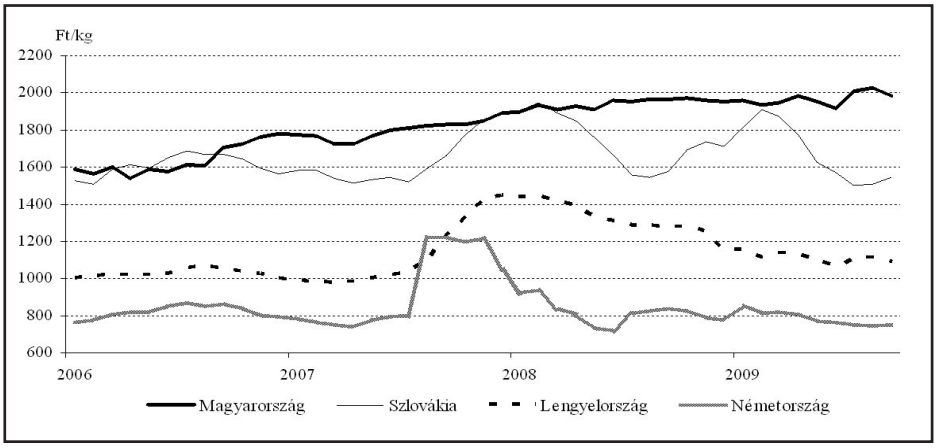
A vaj fogyasztói ára (7. ábra) – más tejtermékhez hasonlóan – Németországban, Lengyelországban és Szlovákiában jelentősen csökkent, ellenben *Magyarországon nőtt 2009-ben*. Egy kilogramm vaj fogyasztói ára hazánkban 2009 augusztusában 5%-kal került többe, mint egy évvel korábban. Lengyelországban 20%-kal, Németországban 5%-kal, Szlovákiában 1%-kal csökkent, míg Magyarországon 2%-kal nőtt egy kilogramm vaj fogyasztói ára 2008 augusztusa és 2009 augusztusa között.

A vaj ára az elmúlt négy évben Magyarországon volt a legmagasabb. Egy kilogramm vaj 2009 szeptemberében 1984 forintba került, 23%-kal meghaladva a szlovákiai, 40%-kal a lengyelországi és 59%-kal a németországi árakat. A vaj fogyasztói ára 2007–2008 között, Németországot kivéve, mindenhol emelkedett. Magyarországon 7%-kal, Szlovákiában 6%-kal, Lengyelországban 15%-kal került többe egy kilogramm vaj.

A nyerstej árának emelkedése Magyarországon, Szlovákiában és Lengyelországban a vaj fogyasztói árának változásában is megmutatkozott. Amikor 2008-ban a nyerstej ára Magyarországon 12%-kal emelkedett, a vaj fogyasztói ára 8%-kal nőtt. Ugyanakkor Szlovákiában a nyers-

7. ábra

A vaj fogyasztói árának alakulása

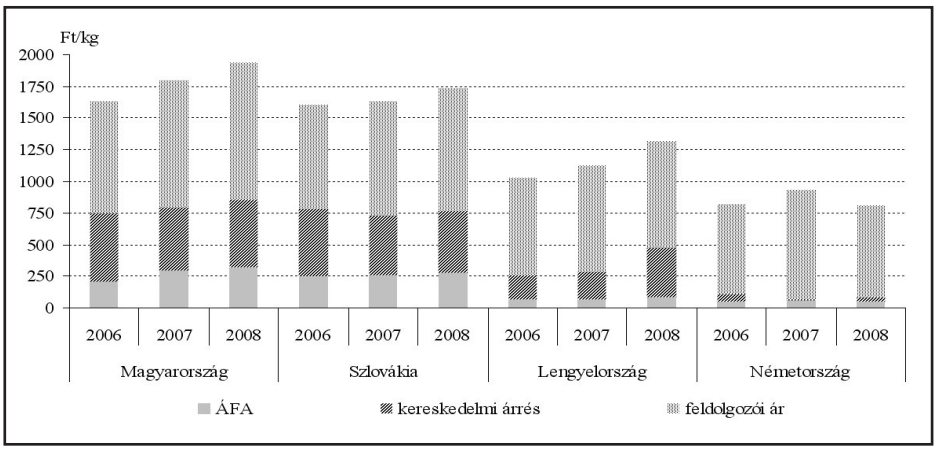
Forrás: APA ATIS, GUS-ZSRIR, ZMP

tej árának 10%-os emelkedése a vaj árában 6%-os árnövekedést indukált. Lengyelországban 2008-ban 15%-kal nőtt a vaj ára, holott a nyerstej ára csak 2%-kal drágult. Németországban ellentétes irányba változott a nyerstej és a vaj fogyasztói ára, míg 2008-ban a nyerstej ára 3%-kal emelkedett, a vaj fogyasztói ára 15%-kal csökkent.

A vaj fogyasztói árának áfatartalma (8. ábra) – a sajtéhoz hasonlóan – *Magyarországon és Szlovákiában volt a legmagasabb*, 2008-ban 16,6%, illetve 16%, és Lengyelországban, illetve Németországban a legalacsonyabb, 6,5%. Németországban 2008-ban 84%-kal, Lengyelországban 73%-kal volt kevesebb a fogyasztói ár áfatartalma, mint Magyarországon. A kereskedelmi árrés 2008-ban a fogyasztói ár 30%-a volt Lengyelországban, 28%-a Magyarországon és Szlovákiában, és mindössze 4%-a Németországban.

8. ábra

A vaj fogyasztói árának fázisárai az EU néhány tagállamában (2006–2008)

Forrás: APA ATIS, GUS-ZSRIR, ZMP

A vaj fogyasztói árának legjelentősebb része a feldolgozói ár, ami Magyarországon és Szlovákiában egyaránt 56%-ot, Lengyelországban 63%-ot, Németországban 89%-ot tett ki a fogyasztói áron belül 2008-ban. *A négy ország közül Magyarországon és Szlovákiában volt a legalacsonyabb a feldolgozói ár aránya 2008-ban, ellenben értékben mindkét országban jelentősen meghaladta a másik két ország árait.* A vaj feldolgozói ára Magyarországon 23%-kal volt magasabb a lengyelországi, 32%-kal a németországi feldolgozói áraknál, míg a szlovákiai feldolgozói ár 13%-kal haladta meg a lengyel, 25%-kal a német feldolgozói árakat 2008-ban.

A vaj fogyasztói ára 2006–2008 között Magyarországon 19%-kal, Szlovákiában 7%-kal, Lengyelországban 28%-kal nőtt, míg Németországban 1%-kal csökkent. *Magyarországon a vaj fogyasztói ára jelentősen megugrott 2006–2008 között, ami az áfa 52%-os és a feldolgozói ár 23%-os emelkedésével magyarázható.* A feldolgozói ár Szlovákiában 18%-kal, Lengyelországban 8%-kal, míg Németországban 4%-kal növekedett 2008-ban. Magyarországon a kereskedelmi árrés csupán 1%-ot változott a vizsgált három évben, miközben Szlovákiában 9%-kal, Lengyelországban és Németországban pedig csaknem duplájával emelkedett.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) AKI PÁIR Agrárgazdasági Kutató Intézet Piaci Árinformációs Rendszer https://pair.aki.gov.hu – (2) APA ATIS Pôdohospodárska platobná agentúra http://www.apa.sk– (3) CIRCA Communication & Information Resource Center Administrator http://www.circa.europa.eu/ – (4) Európai Bizottság (2009a): *Dairy market situation 2009. Communication from the Commission to the Council*. Brussels: European Commission – (5) GfK Gesellschaft für Konsumforschung GmbH. http://www.gfk.de – (6) GUS Główny Urząd Statystyczny http://www.stat.gov.pl – (7) KSH Központi Statisztikai Hivatal http://www.ksh.hu – (8) MINROL Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi http://www.minrol.gov.pl – (9) Popp J. – Potori N. (szerk.) (2009): *A főbb állattenyésztési ágazatok helyzete*. Agrárgazdasági tanulmányok 2009/3. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet – (10) SUSR Štatistický úrad SR http://www.statistics.sk – (11) ZMP Zentrale Markt- und Preisberichtstelle GmbH. http://www.zmp.de